

УДК 741.03

Сотник Л. І.

Київський державний інститут
декоративно-прикладного мистецтва
і дизайну ім. Михайла Бойчука

ІСТОРІЯ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ РИСУНКА

Сотник Л. І. Історія методів викладання рисунка. У статті проведено узагальнений аналіз теоретичних основ викладання рисунка. Автор виділяє специфіку процесу навчання рисунку на кожному історичному етапі. Розглядаючи методи навчання рисунку, автор звертається до однієї з найрозвинутіших стародавніх культур — культури Єгипту, позаяк вже тоді почали формуватися принципи побудови зображення і перші художні школи; до грецького мистецтва, а також до специфіки навчання рисунку в епоху Середньовіччя й Відродження. Особливу увагу у статті присвячено київській школі рисунка, оскільки сьогодні вона посідає одне з ключових місць у загальному процесі формування національної художньої культури. Знання історії методів викладання рисунка важливе для розуміння студентами сучасних тенденцій у розвитку образотворчого мистецтва та при виконанні практичних завдань. Увага акцентується на пошукові перспективних нововведень у навчальному процесі.

Ключові слова: рисунок, методи, викладання, навчання.

Сотник Л. И. История методов преподавания рисунка. В статье проведен обобщенный анализ теоретических основ преподавания рисунка. Автор выделяет специфику процесса обучения рисунку на каждом историческом этапе. Рассматривая методы обучения рисунку, автор обращается к одной из самых древних культур — культуре Египта, поскольку уже тогда начали формироваться принципы построения изображения и первые художественные школы; к греческому искусству, а также к специфике обучения рисунку в эпоху Средневековья и Возрождения. Отдельное внимание в статье посвящено киевской школе рисунка, поскольку сегодня она занимает одно из ключевых мест в общем процессе формирования национальной художественной культуры. Знание истории методов преподавания рисунка важно для понимания студентами современных тенденций в развитии изобразительного искусства и при выполнении практических заданий. Внимание акцентируется на поиске перспективных нововведений в учебном процессе.

Ключевые слова: рисунок, методы, преподавание, обучение.

Sotnyk L. The history of drawing methods.

Background. Drawing is one of the oldest forms of fine art with exceptional value in the knowledge and study of reality. This is the basis of all types of imagery of fine arts. The formation methods of teaching drawing at different times and in different nations influenced by factors such as the state structure, historical and social realities, ethical, religious characteristics, aesthetic notion of beauty, purpose and role of art in society. Today there is a need to analyze the genesis of complex formation methods of teaching drawing.

Objectives. The aim of the research is to analyze the theoretical and methodological foundations of teaching drawing at different historical stages, isolate factors influence on the formation and characteristics of the methods of their use in modern educational process.

Methods. The research method is based on modern complex methods of cognition, description, comparative-historical analysis.

Results. In the article the author analyzes the theoretical foundations of teaching figures. He singles out the specific figure of the learning process at every historical stage. Considering the drawing methods the author refers to one of the most advanced ancient cultures — the culture of Egypt were began to form images principles and the first art schools; the Greek art, as well as specific training figure in the Middle Ages and the Renaissance. Special attention in article is devoted to the Kiev school of drawing because today it is one of the most important places in the overall process of formation of national culture. Outstanding work of the theory and methods of drawing is considered the “Treatise on Painting” Chennini Charles (1372–1440). In his work the author compared the painting with the free arts.

One should also mention the outstanding work of the Florentine architect L. Alberti “Three books about painting”. He first began to develop the theory of figure, putting its foundation in the laws of science and nature. A significant contribution to the development of the theory of light, tone and tonal relationships in drawing made Leonardo da Vinci. In the book “About painting”, he pointed out that the basis of education should be drawing from life. Special attention is paid to Leonardo nude figure and a figure dressed man wrinkles proportions. Developing rules the figure of man, Leonardo perfected the canon of ancient Greeks. Based on the literature, he developed a pattern diagram that illustrates the pattern in a proportional ratio of parts of the human body. Among the artists who engaged the problems of art education, German artist Albrecht Dürer also a special place. Theoretical work Dürer contributed to further development of the teaching methods of drawing. Dürer believed that art can not only rely on the sense and visual perception. The best method of training, he believed that where the combined scientific and theoretical explanations the demonstration of building image. As for Ukraine, we can say about training system of drawing beginning with the icon workshop founded in XI century in the Kyiv-Pechersk Lavra. The most significant was Lavra icon painting workshop. It created the images for mosaics, thumbnails chronicles, compositions reliefs etc. The drawing becomes a meaningful tool for artists frescoes, mosaics and icons. Starting from the XVI century is the distinction between practices and iconographic

portrait art. Developed portrait painting, engraving at Kyiv-Pechersk printing. At the end of XVIII–XIX century, the second half should be mentioned activities I. Matros, A. Losenko, D. Levitsky, V. Borovikovsky, T. Shevchenko. Academic training Ukrainian artists (T. Shevchenko, L. Zhemchuzhnikov, M. Pymonenko, A. Slaktion, I. Soshenko, V. Orlovsky, A. Losenko) was associated with the Academy of Art, founded in the early XVIII century. Art education in the second half of the XIX century was focused in private art schools, but special role in the development of professional art education played Ukraine Kyiv School of drawing M. Murashko (opened in 1875). The beginning of XX century in Ukraine has developed certain traditions in understanding the drawing as the main tool in the visual arts. However, public school, where taught professional drawing, was not. Only December 18, 1917 was established Ukrainian Academy of Arts, which has become a significant cultural event. The basis of the Kiev school of drawing was the study of man, his plastic and anatomical features. Among the founders of the Academy were outstanding artists G. Narbut, V. Krichevsky, F. Krichevsky, M. Boychuk, O. Murashko.

Conclusions. After the opening of the Academy in the Ukraine started the active scientific and educational-methodical and creative work. Knowledge of history methods of drawing is very important for understanding the current trends in the development of fine arts and in practical tasks.

Keywords: drawing, methods, teaching, education.

Постановка проблеми. Рисунок є одним із найдавніших видів образотворчого мистецтва, маючи виняткове значення у пізнанні й вивченні навколишньої дійсності. Це основа образності всіх видів образотворчих мистецтв. На формування методів викладання рисунку у різні часи і у різних народів впливали такі чинники, як державний устрій, історико-соціальні реалії, етичні, релігійні особливості, естетичні уявлення про красу, роль та призначення мистецтва у суспільстві. Проте нині назріла необхідність комплексно проаналізувати генезис формування методів викладання рисунку, виокремлюючи ключові фактори впливу на них.

Зв'язок роботи з науковими чи практичними завданнями. Стаття написана згідно з планом підготовки кадрів вищої кваліфікації Київського інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням викладання рисунку нині займаються такі науковці: М. Попов, М. Ростовцев, А. Чебикін, Н. Прохорова, Г. Логвін, П. Білецький та ін. У своїх працях вони дійшли висновку, що тисячоліттями людина накопичувала досвід у кресленні ліній і візерунків. Нині у вищій школі існує традиційно створена методика викладання рисунку, коріння якої сягає ще у давнину, коли навчання базувалося на студіюванні античних зразків і послідовному ретельному вивченні живої природи [7].

Метою роботи є аналіз теоретико-методологічних основ викладання рисунку на різних істо-

ричних етапах розвитку мистецтва, виокремлення факторів впливу на формування методів та особливості їх застосування у сучасному навчальному процесі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Вивчаючи методи навчання рисунку, слід звернутися до однієї з найрозвинутіших стародавніх культур – культури Єгипту, позаяк вже тоді **почали формуватися принципи** побудови зображення. У стародавньому Єгипті мистецтво возвеличувало особистість фараона як втілення Бога на землі. Метод і система навчання у всіх художників-педагогів були єдиними. Навчання проходило систематично і будувалося не на вивченні природи, а на основі механічних навичок й канонів, яких повинен був дотримуватися кожний художник. Встановлені канони, з одного боку, полегшували процес зображення, а з іншого – накладали відбиток скованості на творчість митця.

У творах єгипетських художників була відсутня трьохвимірність зображення, явища перспективи і світлотіні. Усі рисунки носили лінійний характер. Принципи й методи навчання рисунку будувалися відповідно до основних законів фронтальності. Наприклад, фігура людини зображувалась так: голова у профіль, око у фас, руки й ноги — у профіль, тулуб — у фас, але живіт у повороті на три чверті. Ця традиція єгипетських рисунків відома як «єгипетський канон». Слід також зазначити, що у Єгипті вперше в історії розвитку культури виникли художні школи, для яких були характерні надзвичайна тривкість прийомів зображення й багатомісцеве дотримання канонів образотворчого мистецтва. Головною школою стародавнього Єгипту була мемфіська придворна школа архітекторів та скульпторів, яка стала своєрідним художнім осередком, навколо якого групувалися інші школи [8].

Досягнення художників Стародавнього Єгипту цікавили й давньогрецьких художників, які уважно вивчали їх методи побудови зображення і канони. Проте греки дещо по-новому підійшли до питання навчання. Вони закликали молодих художників уважно вивчати життя і запевняли, що найпрекраснішим є людина й краса її тіла. Тому богів греки почали зображувати по образу людей. Використовуючи традицію побудови зображення по канонам, грецькі художники звернулися до нової проблеми у мистецтві. Вони стверджували, що у світі існує суворозакономірність, тому й сутність прекрасного полягає у суворому порядку, симетрії, у гармонії частин до цілого. Грецькі художники спостерігали й вивчали людське тіло у всіх його деталях. У 432 році до н.е. скульптор Поліклет розробив своєрідний канон пропорцій людського тіла. У трактаті «Канон» (збереглися окремі уривки) він теоретично обґрунтував і розробив систему ідеальних пропорцій людської постаті. За цією системою створив статуї «Дорифор» (списоносець; бл. 440 до н. е., Музей в Неаполі), «Поранена амазонка» (бл. 440–

430 до н. е.), «Діадумен» (статуя юнака з пов'язкою переможця; бл. 420–410 до н. е.) [11].

Значна роль належить також Аполлотору Афінському (5 століття до н. е.), який вперше ввів світлотінь і почав моделювати тоном об'єм форми у рисунку. До Аполлотора художники давньої Греції зображували форму предметів одними лініями.

Грецькі художники намагалися зобразити реальний світ як можна точніше, в основу методу викладання було покладено малювання з натури. Вони чудово знали форму і побудову людського тіла. До 4 століття до н. е. в Греції існувало вже декілька прославлених шкіл рисунка: Сикіонська, Ефеська і Фіванська. У цей час грецьке мистецтво досягає високого ступеня розвитку. Художники навчилися передавати на площині не тільки об'єм (трьохвимірність), але й уявлення перспективи. Можна з упевненістю сказати, що у порівнянні з єгипетським, грецьке мистецтво збагатилося новими принципами й методами побудови зображення. Грецькі художники вперше в історії учбового рисунку започаткували світлотінь і ввели зображення перспективи на площині. Навчання рисунку відбувалося на основі малювання з натури. Цей принцип став, по суті, головним для всіх наступних поколінь художників й донині.

В епоху Середньовіччя художники відповідно до настанов церкви перейшли до суто релігійної творчості. Основою навчання стає механічне копіювання взірців, а не малювання з натури. Малюнок стає умовним і схематичним. Художники середньовіччя не використовували принципів побудови зображення на площині, якими користувались майстри Стародавньої Греції. Були також відсутні і принципи реалістичного зображення, які використовували анатомію, перспективу, теорію тіней. Середньовічне мистецтво не вимагало єдиних канонізованих норм. Навчання рисунку не потребувало дотримання чіткої системи і методів. Фактично у добу Середньовіччя розвиток малювання як учбової дисципліни був майже призупинений.

Нова ера в образотворчому мистецтві й методах навчання рисунку розпочалася з настанням доби Відродження. У цей час відроджуються методи реалістичного малювання. Майже після тисячолітньої перерви художники знову почали уважно вивчати природу і пізнавати її закономірності. Художники у своїй творчості намагалися встановити зв'язок між наукою і мистецтвом. Рисунок вивчали всі художники Відродження, розглядаючи його як серйозну теоретичну дисципліну. Митці намагалися теоретично обґрунтувати найбільш важливі положення рисунку, живопису, композиції [9: 56]. Над проблемами рисунку починають працювати кращі майстри образотворчого мистецтва Л. Б. Альберті, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер.

Першою за часом створення ґрунтовною працею з теорії і методики навчання рисунку вважається «Трактат про живопис» Ч. Ченніні (1372–1440).

У трактаті автор порівнював живопис з вільними мистецтвами. Як стверджував Ч. Ченніні: «Поет завдяки своїй науці вільно може створювати і пов'язувати разом “так” і “ні” на свій розсуд, як захочеться. І абсолютно так само живописцю дана свобода створювати фігуру напівлюдини, напівкони, як йому буде завгодно, як йому підкаже фантазія» [6: 252].

Слід також згадати і видатну роботу флорентійського архітектора Л. Б. Альберті «Три книги про живопис». Він перший став розробляти теорію рисунку, поклавши в її основу закони науки й природи. Альберті розглядав рисунок як серйозну наукову дисципліну, якій притаманні ті самі закони і правила, що й математиці, але «не як механічну вправу, а як вправу розуму» [10].

Значний внесок у розробку теорії світлотіні, тону й тональних відношень у рисунку зробив Леонардо да Вінчі. У книзі «Про живопис» він зазначав, що основою навчання рисунку має бути рисування з натури. Велику увагу Леонардо приділяв рисунку оголеної та одягненої фігури людини, зморшок, пропорцій. Розробляючи правила зображення фігури людини, Леонардо удосконалив канон стародавніх греків. На підставі літературних джерел він розробив рисунок-схему, який наочно демонструє пропорційну закономірність у співвідношеннях частин тіла людини [2: 149] (рис. 1).

Серед художників тієї епохи, які займалися проблемами художньої освіти, німецькому художнику А. Дюреру також належить особливе місце. Теоретичні праці А. Дюрера сприяли подальшому розвитку методики викладання рисунка. А. Дюрер вважав, що в мистецтві не можна спиратися тільки на почуття та зорове сприйняття. Найкращим методом навчання він вважав той, де сполучаються науково-теоретичні пояснення з наочною демонстрацією побудови зображення. Особливо велику цінність для художньої педагогіки представляє розроблений А. Дюрером метод узагальнення форми, який пізніше одержав назву «обрубковки». Зобразити за всіма правилами лінійної перспективи форму простого геометричного тіла, наприклад, куба, набагато простіше, ніж побудову складної форми (голови, кінцівок, статури). Проте, якщо узагальнювати складну форму до прямолінійних геометричних форм, то з такою задачею може легко впоратися не тільки досвідчений майстер, але й початківець [5] (рис. 2).

Отже, в епоху Відродження була відновлена повага до рисунка як до основи всіх мистецтв [9: 56–57]. XVIII століття в історії методів навчання рисунку — це період його становлення як учбового предмета, розвитку нової педагогічної системи викладання — академічної. Однією із найславетніших у той час була Болонська академія мистецтв, де учні спочатку знайомились з елементарними прийомами, потім — малювали із взірців, далі — гіпси, і вже потім — живу натуру. Крім того, досконало вивчалася пластична анатомія людини. Ця запропоно-

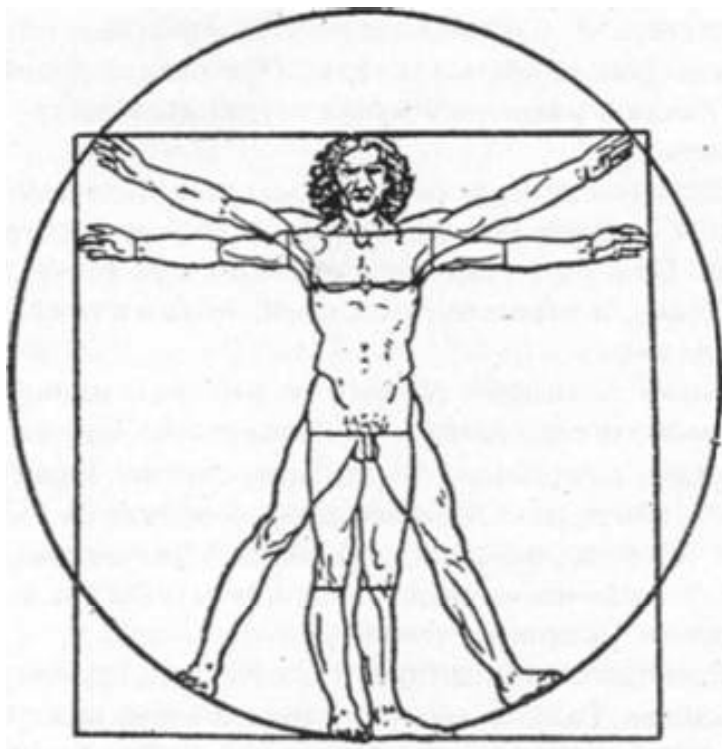

Рис. 1. «Квадрат Леонардо» —
схема пропорцій людської фігури

Рис. 2. А. Дюрер. Старий

вана система виховання художників була прийнята за зразок при відкритті перших державних академій мистецтв.

Починаючи з XVIII і до другої половини XIX століття, велике значення для викладання рисунку мають досягнення Французької академії, а також академій Англії, Росії, Німеччини. У XIX столітті рисунок в загальній академічній системі художньої освіти розглядався як самостійний учбовий предмет, маючи свою теорію й методику викладання. Більшість художників-педагогів дійшли висновку, що основою навчання має бути робота з натури. У цей період видається значна кількість різних методичних посібників. Одне з перших місць у цьому належить Франції.

Отже, рисунок як основа образотворчого мистецтва став у центрі уваги всіх академій. Проте, починаючи з другої половини XIX століття, академічний рисунок почав втрачати свою суворість і чіткість. Все сильніше відчувався конфлікт між класичним методом і новими реалістичними тенденціями. Перегляд академічної системи навчання здійснив видатний педагог П. Чистяков, який розвинув існуючу методику, зосередивши увагу на вивченні живої натури [1: 79].

До кінця XIX століття викладачі рисунка розділилися на дві групи: прихильники геометричного метода і натурального. Геометричний метод навчання ґрунтувався на геометрії, а натуральний — на уявленні, що рисувати предмети необхідно такими як їх бачить художник, без спрощених геометричних форм.

Щодо України, то про своєрідну систему навчання рисунку, напевно, можна вести мову, починаючи з іконописної майстерні, заснованої в XI столітті у Києво-Печерській Лаврі. Найзначнішою була Лаврська іконописна майстерня. У ній створювали малюнки для мозаїк, мініатюри для літописів, композиції рельєфів тощо. Рисунок стає осмисленим засобом для майстрів фрески, мозаїки, ікони.

Починаючи з XVI століття відбувається розмежування між іконописною практикою й портретним мистецтвом. У часи зміцнення економіки Лівобережжя у XVII столітті зростає архітектурне мистецтво, що дістало назву — українське бароко. Розвивається малювання портретне, гравюра при Києво-Печерській друкарні. У кінці XVIII — другій половині XIX століття слід відмітити діяльність І. Матроса, А. Лосенка, Д. Левицького, В. Боровиковського, Т. Шевченка [3: 149–151]. Академічний вишкіл українських митців (Т. Шевченко, Л. Жемчужников, М. Пимоненко, О. Сластїон, І. Сошенко, В. Орловський, А. Лосенко) був пов'язаний з Петербурзькою академією мистецтв, заснованою на початку XVIII століття.

Мистецька освіта у другій половині XIX століття зосередилась у приватних художніх школах, але особливу роль у становленні професійної художньої освіти в Україні відіграла Київська школа рисунку М. Мурашка (відкрита у 1875). Ця школа виховала знаних живописців, зокрема В. Замирайла, Ф. Крайського, К. Крижицького, С. Світлицького.

До початку XX століття в Україні вже склалися певні традиції щодо розуміння рисунка

як головного засобу в образотворчому мистецтві. Проте, державного навчального закладу, де б викладали професійний рисунок ще не було. І тільки 18 грудня 1917 року було засновано Українську академію мистецтв, що стало значною культурною подією. В основу київської школи рисунка було покладено вивчення людини, її пластичних і анатомічних особливостей. Серед фундаторів академії були видатні митці Г. Нарбут, Ф. Кричевський, В. Кричевський, М. Бойчук, О. Мурашко.

Після відкриття Академії в Україні розпочалася активна науково-методична й навчально-творча робота. Існували дві тенденції, які претендували на головування у формуванні традицій. Пов'язані вони були з іменами професорів Ф. Кричевського і М. Бойчука. Для школи Ф. Кричевського зразком слугували традиції Петербурзької академії, яка на той час була провідною у Східній Європі. У майстерні монументального живопису М. Бойчука розвивалися ідеї візантійського мистецтва, релігійної класики Київської Русі й народної творчості. Геніальність Бойчука-педагога виявлялася передусім у тому, що його учні, опановуючи різні види мистецтва, розвинули й збалансували творчі методи свого вчителя, синтезуючи їх із традиціями народного мистецтва, не втративши при цьому власної творчої індивідуальності [4: 9]. Простота малюнка, граційна ритмічність композицій, досконале розуміння площини й кольору, гармонійне розташування ліній у творі — цього домагався Бойчук як у власній творчості, так і у творчості своїх учнів.

Висновки. І сьогодні київська школа рисунка посідає одне з ключових місць у загальному процесі формування національної художньої культури. Знання історії методів викладання рисунка важливе для розуміння студентами сучасних тенденцій у розвитку образотворчого мистецтва та при виконанні ними практичних завдань.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку принципів навчання рисунку за сучасних умов у вищих навчальних закладах. Важливим завданням є пошук перспективних шляхів нововведень у навчальному процесі для оптимізації навчально-методичних програм.

Література:

1. Анисимов Н. Основы рисования: учеб. Пособие / Н. Анисимов. — М., 1977. — 168 с.
2. Баммес Г. Изображение фигуры человека / Г. Баммес. — Берлин, 1984. — 337 с.
3. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты: рисунок, живопись, композиция / Г. Беда. — М.: Просвещение, 1981. — 239 с.
4. Громова І. Н. Школа українських монументалістів М. Бойчука / І. Громова // *Galerie*. — 2011. — № 7 (31). — С. 8–12.
5. Дюрер А. Дневники. Письма. Трактаты [Електронний ресурс]. — Т. 2. — Режим доступу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=87037>.
6. Мастера искусства об искусстве / [ред. А. Губер]. — М.: Искусство. — 3500 с.
7. Прохорова Н. А. Формування художньо-творчої активності студентів на заняттях з дисципліни «Рисунок» [Електронний ресурс]: мат. всеукр. конф. / Н. А. Прохорова. — Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/645/1/N_Prohorova_YR-PZHOO_IM.pdf.
8. Рибін С. В. Хроніка методів викладання академічного рисунка (Стародавній світ та Середньовіччя) [Електронний ресурс] / С. В. Рибін // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. — Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/49/148235/?page=1>.
9. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию: учеб. пособие для худож.-граф. / Н. Н. Ростовцев. — М.: Просвещение, 1981. — 192 с.
10. Смирнова И. Л. Трактат «О живописи» Л. Б. Альберти и некоторые проблемы искусства итальянского раннего Возрождения [Електронний ресурс] / И. Смирнова // *Культура и общество Италии накануне Нового времени*. — М., 1993. — Режим доступу: <http://www.binetti.ru/content/1072>.
11. Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс] / [ред. М. Бажана]. — Т. 1. — Режим доступу: <http://leksika.com.ua/17560723/ure/poliklet>.